

Müsürde şalyk süren türkmenler

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Müsürde şalyk süren türkmenler MÜSÜRDE ŞALYK SÜREN TÜRKMENLER

kitapcy.ru

Müsür – gojaman döwlet. Ol hakda anyk bir maglumat aýdyp bilmejek adamam iň bolmanda faraonlar, müsür piramidalary diýen düşunjelerden habarlydyr. Özüniň ajaýyp ýadygärlilikleri bilen tanalan ýurduň taryhyны yzarlasaň, onuň köküniň juda-juda çuňluklara aralaşandygyma göz ýetirýärsiň. Şeýle-de, Müsüriň taryhyň haýsy sahypasyna, haýsy döwrüne aralaşsagam, şol sahypalarda hökman türkmenleriň yzlaryna duş gelmek bolýar. Hatda faraonlar döwründe-de Müsure agalyk ediji golunyň uzandygyny birnäçe taryhy çeşmeler güwä geçýär. Bu barada Saparmyrat Türkmenbaşy şeýle belleýär:

«...Ýer ýüzüni zabt edip, baş sany türk urugyna at beren Oguz handyr. Ol 116 ýyl hökümdarlyk edipdir. Ýöne bu ýyllaryň wagty häzirki ýyllaryň ölçeginden az bolmagy we türklere mahsus ýyl ölçegi bolan bolmagy mümkün. Müsüri boýun egdiren bu beýik patışanyň agtygy ol ýerde «Hiksos» (giksoslar -H.T.) diýilýän fyrawun kowmuny döredipdir. Hezreti Ybraýym aýaly Sara bilen

bu kowmuň höküm süren zamanya Müsüre barypdyr. Hezreti Ybraýymyň miladydan (b.e.ozal) 4000 ýyl öň ýaşandygyny nazara alsak, onda Oguz han hem miladydan 4000 ýyl öň dünýä inipdir».[1]

Fazlalla Reşidededdiniň Oguznamasynda «Oguzyň Müsüre azimat kylganynyň zikri» bölümünde Oguzhanyň Müsüre eden ýörişi şeýle beýan edilýär:

«Oguz Dymaşky il kylgandan soň Müsür kasdyna azimat kylyp, üç günlük ýol ýörediler. Iki gün anda makam tutup, barça leşkerlerine buýurdy kim her müň kişi gije iki-üç ýola izine gaýdyp, gündiz göç etsin. Bu usul birle leşkeri şeýle görkezerdi weli, halaýyk gözüne iki-üç gadar köpräk görünerdi. Ondan soň Müsüri ne dürli almagyň geňeşini etdi. Üç ogluny dokuz müň kişi bile manglaga iberip, bir oglunu ýene dokuz müň kişi birle anyň ardyndan iberip, özi uly çerik birle olardan soň rowana boldy.

Özi atlanar gününde goşa at birle ilçi iberip tabşyrdy kim (baryp müsürlilere aýtsynlar): «Bu düzüliş bilen şeýle goşuny oglanlaryma berip iberdim, özüm hem ulug çerik bilen barup ýetjekdirin».

Ilciler gidenden soň ol onda (Dymaşkda) makam tutdy, oglanlary (Müsür tarapa) ugradylar. Iguz Dymaşk töwereginde gyşlak ýasap, aw awlamak bilen boldy.

Dymaşklylar hem Müsüre kişi iberip, Oguzyň leşkeriniň beýanyny olara ýetirdiler we uruşmazlygy maslahat berdiler. Müsür ähline bu söz örän täsirli boldy. Oguzyň ogullary ýurda ýakyn ýetenlerinden, Müsür ekabyrlary bary jemlenip, garşı aldylar, peşgeşlerini getirip, tabyn we boýun boldylar.

Oguzyň oglanlary dagy şäher degresinde otyryp (orun tutup) «Müsür adamyny hiç kimse gynamasyn we azar bermesin!» diýip höküm çykardylar. Emma höküm kyldylar kim: «Biz ýyrak ýoldan gelipdiris (we biz her sapar mal ýygnamaga gelip bilmeris. Şonuň üçin siz) üç ýyllyk maly öňünden taýýarlap, tertibe getirip, bize gowşuryň se her alty aýda (şol malyň) üçden birini ödäň».

Bu ýylда üç ýyllyk maly Müsürden aldylar. Leşkere bol-elin mal berip, Oguzyň permany birle yzlaryna dolandylar.

We ýene bir ýyl hem Oguz Dymaşkda mesgen tutdy we ondan soň Mekge we Medinäge ilçi iberdi we ol sebäpden kim, Adam aleýhis-salamyň gabry anda turur. Buýurdy kim andan bir owuç toprak getirdip bir parasyň õ bedenige sürtüp, Alla Taalaga

şükür kyldy. Oglanlary birle umaralaryga diýdi kim: «Adam toprakdan erdi we ýene topraga wasyl boldy we biz hem barçamyz toprak bolgusymyz».

Andan soñ (Oguz) Baalbek daglarynda, sowuk howaly ýerlerde ýaýdak tutup, diýdi kim: «Bu ýazda Bagdadga barsa bolmaz. Howa mylaýym bolandan soñ Bagdada azymat kylgymyzdyr. Ýaz tamam anda oturyp, gyş başy Bagdada azymat kyldy we Allahu aalam (dogrusyny Alla bilyär!).[2]

Söhbetimizi Gadymy Müsür döwletinden başlalyň. Bu ýurt geçmişde siwilizasiýanyň ojaklarynyň biri bolupdyr. Müsüriň taryhyň üç döwre bölyärler: Gadymy, Orta we Täze Müsür. Biziň eýýamymyzdan öñki IV-III müñýyllkyklar Gadymy, XVI asyra çenli Orta we XIX asyryň ahyryna çenlem Täze Müsüri öz içine alýar. Siriýa, Palestina, Kuş we beýleki ýerleriň eýelenen ýyllary, ýagny, täze eýýamdan öñki XVI-XV asyrlar Müsüriň gülläp ösen döwrüne degişlidir.

Biziň eýýamymyzdan öñki 30-njy ýyllarda Müsür rımliler tarapyndan basylyp alynýar. Ol 395-639-njy ýyllar aralygy bolsa Wizantiýanyň tabynlygynda bolýar. 639-642-nji ýyllarda Müsür araplaryň eline geçýär. Fatimileriň Ýakyn Gündogary dolandyran 901-1171-nji ýyllarynda Müsür ykdysady we syýasy taýdan uly güýje öwrülýär. Müsüriň geçmişiniň her döwri barada durup geçjek bolsaň, häli-şindi sanlara salgylanmaly bolýar. Çünkü, bu döwlet geçmişde ençeme şalyklaryň, hanlyklaryň golastyna düşýär. Ýöne Müsür müñýyllkyklara uzaýan taryhyň islendik döwründe haýsy döwletiň tabynlygyna girse-de ýa-da özbaşdak döwlet hökmünde ýaşasa-da, özuniň iñ gülläp ösen döwürlerini türkmenleriň täsirinde bolan bolan wagtlary başdan geçiripdir. Çünkü türkmenler ata watanyndan atlanyl dünýäniň haýsy ýurduna baranda-da, ol ýere rehimsiz talaňçy, basybalyjy hökmünde girmändir, gaýtam biziň ata-babalarymyz baran ýurduň halasgäri, ýerli howandary hökmünde garşylanypdyr. Muňa Müsüri Fatimi şáý agalygyndan we ýewropaly haçparazlaryň çapawulçylykly ýörişlerinden halas edip, ýurtda kuwwatly döwleti we asuda durmuşy berkarar eden eýýuby türkmenleri iñ gowy mysaldyr.[3]

Müsür 868-905-nji ýyllarda Tolunogullary türkmen döwletiniň (Buharaly türkmenlerden Tolun Türkmeniň /Dolanaý beg/ ogly Ahmet ibn Tolunyň guran döwleti -H.T.)[4, 5], 935-969-njy ýyllarda İhcidi türkmen döwletiniň (Fergana türkmenlerinden Muhammet ibn Togaç Türkmeniň guran döwleti -H.T.)[4, 6],

1171-1250-nji ýyllarda Eýýuby türkmen döwletiniň, 1250-1571-nji ýyllarda Mamlýuk türkmen sultanlygynyň[7, 8, 9, 10, 11] garamagynda bolýar. Hut şol döwürlerem Müsür syýasy we ykdysady ösüşde öne çykýar. 1517-nji ýylда Osmanly türkmen soltany Ýowuz Selim Müsüri Osmanly imperiýasynyň düzümine birikdirýär.

1879-1882-nji ýyllarda Müsüri Angliýa eýeleýär. Emma XX asyryň 20-nji ýyllarynda Müsürde milli azat edijilik hereketi ýáýbaňlanýar. Onuň netijesinde Müsür garaşsyz patşalyk diýip yylan edilýär. Muňa garamazdan, ýurduň ykdysadyýeti iňlisleriň gözegçiliginde galýar. Diňe 1952-nji ýylyň iýul rewolýusiyasyndan soňra iňlis goşunlary ýurtdan doly çykarylýar we Müsür Arap Respublikasy resmi taýdan yylan edilýär.

Müsüriň gadymy bolşy ýaly, onuň paýtagty Kairem köp şalyklaryň dolandyryşyny başdan geçiren şäher. 933-1171-nji ýyllarda ol Fatimiler döwletiniň, XIII-XVI asyrlarda Mamlýuk türkmen döwletiniň paýtagty bolýar. Bu ýurdy kim eýelese-de, Kair paýtagt derejesini ýitirmeyär. Kair ilkinji nobatda, gadymy ýadygärlikleri bilen tapawutlanýar. Bu şäheriň arhitektura ýadygärlikleri biziň eýýamymyzdan öñki IV asyrdan gözbaş alyp gaýdýar.

• **Müsür gysga setirlerde**

- Müsür Arap Respublikasy Demirgazyk-Gündogar Afrikadawe Sinaý ýarym adasynda ýerleşýär. 1001,4 kwadrat kilometr meýdany tutúan bu döwletde 90 miliona golaý ilit ýasaýar. Ilatyň 98%-i arap milletinden ybarat. Hristian dinine uýyanlar ilatyň belli bir bölegini düzýär.
- Müsür 29 muhafaza – gubernatorlyga bölünýär. Döwleti Prezident dolandyrýar. Ýurduň demokratik saýlawlar arkaly saýlanan Prezidenti Muhammet Mursini agdaryp ýerine geçen general Abdylfettah Sisi Müsüriň häzirki Prezidentidir.[12] Bir palataly halk ýygnagy döwletiň kanun çykaryjy organy bolup durýar.
- Müsür çöllük ýurt. Onuň meýdanynyň aglabá bölegini, ýagny, 98%-ni çöllük raýonlar tutýar.

- Müsür agrar-senagat döwleti hasaplanýar. Ince süyümlı pagta oba hojalygynda öndürilýän esasy önum bolup durýar. Mundan başga-da şaly, mekgejöwen, galla, şeker ciñrigi we beýleki ekinler ösdürilip ýetişdirilýär. Nebit, fosfat, demir magdany ýurduň esasy tebigy baýlyklary hasaplanýar.
- Senagatynda gara we reňkli metallurgiýa, maşyn gurluşygy, nebiti gaýtadan işleýän we nebit-himiýa pudaklary görnükli orun eýeleýär.
- Müsürde port şäherleriň birnäçesi ýerleşýär. Aleksandriýa, Port-Said, Sues ýaly portlary muňa mysal görkezmek mümkün. Port şäher Aleksandriýany biziň eýýamymyzdan öñki 332-331-nji ýyllarda Aleksandr Makedonskiý esaslandyrýar.

[1] Saparmyrat Türkmenbaşy «Agzybirlik. Asudalyk. Jebislik», Aşgabat-1994, «Ruh» neşirýaty, tom 2, sah: 100.

[2] Fazlalla Reşideddin «Oguznama», Aşgabat «Türkmenistan» neşirýaty, 1990 ý, 46-58-nji sah.

[3] Giňişleýin maglumat üçin seret: Jumadurdy Annaorazow «Selahaddin Eýýuby», saýtdaky linki:

http://www.kitapcy.ga/news/selaheddin_eyyuby/2018-12-10-3843

[4, 5, 6] Tolunlaryň we İhcidleriň Müsürde guran türkmen döwletiniň taryhy boýunça giňişleýin maglumat üçin seret:

– J.Annaorazow «Müsürde tagt guran türkmenler», saýtdaky linki:

http://www.kitapcy.ga/news/musurde_tagt_guran_turkmenler/2018-12-30-4258

– J.Annaorazow «Dolan aýyň döwleti», saýtdaky linki:

http://www.kitapcy.ga/news/dolan_ayyn_dowleti/2018-12-16-3955

– J.Annaorazow «Oguz nesliniň ihçitleri», saýtdaky linki:

http://www.kitapcy.ga/news/oguz_neslinin_ihcitleri/2018-12-15-3924

[6] Mamlýuk türkmen soltanlygy we onuň käbir hökümdarlary boýunça giňişleýin öwrenmek üçin seret:

Rahmet Gylyjow «Farysetdin Aktaý», saýtdaky linki:

http://www.kitapcy.ga/news/faryseddin_aktay/2018-09-11-2410

- [8] R.Glyjow «Seýfeddin Guduz», saýtdaky linki:
http://www.kitapcy.ga/news/seyfeddin_guduz/2018-09-11-2409
- [9] Jumamyrat Gurbangeldiyew «Seýfeddin Kutuz», saýtdaky linki:
http://www.kitapcy.ga/news/seyfeddin_kutuz/2019-07-23-7691
- [10] J.Annaorazow «Beýbars», saýtdaky linki:
<http://www.kitapcy.ga/news/beybars/2019-06-14-7358>
- [11] J.Gurbangeldiyew «Beýbars», saýtdaky linki:
<http://www.kitapcy.ga/news/beybars/2019-06-14-7358>
- [12] Ekrem Bugra Ekinji «Türmeden Prezident köşgüne giden ýol», saýtdaky linki:
http://www.kitapcy.ga/news/turmeden_president_kosgune_giden_yol/2019-06-23-7398

Internet we gazet materiallary esasynda taýýarlan: Has TÜRKMEN. Taryhy makalalar